

Utószó

„nehéz hideg fejjel belátnunk, hogy meg kell maradnunk a mindennapi gondolkodás dolgainál, ha nem akarunk kerülő útra tévedni, ahol úgy látszik, mintha azokat a végső finomságokat kellene leírnunk, amelyek viszont meglévő eszközeinkkel megint csak egyáltalában nem írhatók le”

(Wittgenstein)

A kanonizált nyelvtudomány elvi-módszertani paradoxonjait úgy igyekeztem feltárni, hogy a problémák következetes elemzésével egyúttal a megoldás dimenzióit is kijelöljem. Így a könyv második felében kibontakozó modellnek – legalábbis szándékaim szerint – egy alapjaiban újragondolt, koherens nyelvfogalmat kellett körvonalaznia. Az előző két fejezetben csoportos és egyéni szinten egyaránt egy olyan fonotaktikai meghatározottságú, szabályok helyett mintákra építő, dinamikus hálózat képe rajzolódott ki, amelyik – azáltal, hogy kizárólag kontextusával együtt értelmezhető – a nyelvészeti hagyomány latens abszolutista nyelvideájával szemben immár az emberek nyelvéről adhat számot.

Tekintettel arra, hogy egy ilyen rendszer minden egyes komponense összefügg egymással, az a nyelvtudomány, amely itt vázolt elképzeléshez illeszkedik, az eddigieknél lényegesen komplexebb kutatásokat igényel. Így lehetnek, akik – ennek a nyelvészeti koncepciónak a részletezőbb továbbvitelét egyenesen reménytelennek látva – szívesebben maradnának valamiféle észszerű kompromisszumnál, és a könnyebb tárgyalhatóság érdekében a nyelvi struktúrát leírásokban ezután is csak egy bizonyos mértékig relativizálnák. Ez az eljárás vitathatatlanul kényelmesebb volna, ám éppen azokat a tényezőket zárná ki a vizsgálódásból, amelyek a nyelvtől elválaszthatatlan, lényegi tulajdonságok (vö. Sándor 1998: 69, 74, 81).

Úgy tűnik, hogy mindaddig, amíg ragaszkodunk a nyelvet autonóm és absztrakt entitásként kezelő, az empirikus gondolkodásmódtól elrugaszkodott nyelvészeti hagyományhoz, megmagyarázhatatlan és ellentmondásos jelenségekkel szembesülünk. A 21. század nyelvtudományának valószínűleg le kell tértnie a megszokott útról, és – még ha göröngyösebb talajon haladva is – a nyelvet tényleges valójában, az emberekkel és körülményeikkel szerves egységben kell megragadnia.

Egy ilyen arculatváltás során – láttuk – elsősorban az újgrammatikus nyelv-konceptió egyes elemei (így az analógia- és a láncváltáselv), illetve azok az elképzelések lehetnek segítségünkre, amelyek jórészt kívül esnek a kánon érdeklődésén vagy csupán mint a rendszertani nyelvészet interdiszciplináris, egy-egy témára korlátozódó kiegészítései értelmeződnek. Ezt a nyelvszemléletet a klasszikus bölcsészettudományok elképzelései közül legkövetkezetesebben a kései Wittgenstein nyelvfilozófiájával (1952/1992) rokoníthatjuk, de analóg motívumok érhetők tetten például Labov szociolingvisztikájában, illetve már a Boas, Sapir és Whorf nevével fémjelzett antropológiai nyelvtudományban, Bahtyin munkáiban, korábról pedig a Sprachphilosophie (főként Herder által képviselt) nézeteiben, valamint Humboldt és Wundt nyelvészetében is.

Magyar előzményekként iskolák helyett inkább személyeket és hozzájuk köthető munkákat említhetünk. Az ebben a könyvben bemutatott koncepció számos erősebb-gyengébb szállal kötődik Békés Vera tudományfilozófiájának wittgensteini szellemiségű nyelvképéhez (1997, erről lásd Sándor 1999a), Sándor Klára társasnyelvészeti írásaihoz (1998, 1999a, 1999b, 2001a, 2001b, 2001c, 2001d, 2001e, 2001f, 2001g, 2002, 2003, Sándor–Kampis 2000), a Bevezetkező Gábor irodalomelméletét meghatározó variációelvű szociolingvisztikához (2002, vö. még Takáts 2002), továbbá Szilágyi N. Sándor kognitív nyelvészeti ún. beszédtevékenység-grammatikájához (2004).

Az itt körvonalazott nyelvelképzelés felvázolásához olyan kutatási eredményekre is nagy mértékben kellett támaszkodnom, amelyeket hagyományosan nem ítélnék a nyelvészet tárgykörébe tartozónak. Ha viszont a nyelvet egy közösségi-elmebeli meghatározottságú rendszernek tekintjük, magának a nyelvtudománynak a diszciplináris természete is más megvilágításba kerül. Míg a klasszikus felfogás Saussure művének zárómondata nyomán az autonómiát hangsúlyozza (1916/1997: 245), munkámban amellet igyekeztem érvelni, hogy a nyelvészeti kutatásoknak a jövőben éppen nem elkülönülten, hanem a humánológiai, az evolúciós és kognitív pszichológiai, illetve a neurobiológiai vizsgálatokkal karöltve kellene folyniuk. – A nyelv igazán adekvát módon társas-kognitív kontextusával szerves egységben modellezhető.